605
1995

1222

रामकृष्णकाव्य

Ramkrishnakavya

10
607
1795

अथरामकृष्णकाव्यप्रारंभः रामर्यं० सं० ४५०

Digitized with financial assistance from the
Government of Maharashtra
on 11 June, 2017

श्रीगणेशायनमः॥श्रीमन्मंगलमूर्तिमातिशमनंनत्वाविदित्वातनः शब्दब्रह्ममनोमयंसुगणकज्ञानाधिराज
त्मजः यद्धया ध्ययनेविनेयनिवहोप्याचार्यवर्यामगोत्साहंसूर्यकविर्विलोमरचनाकाव्यकरोमिस्फुटं॥१॥
छंदः पूरणमुत्क्रमविधौसाकांक्षतातसंदेशारभाच्चरितक्रमोपिसुतरामेतत्रयदुगमं।एवंसत्यपिमन्मतिः
कियदपिआगत्यमालवंततत्संवंगुणिनःक्षमंतुयदहोयूयंश्रमज्ञाःस्वयं॥२॥कदाचिदपिसंचरत्कृतिपरो
नीरधिंकथंचिदपिधावतिश्रसरधामधाराध्वनि। ऋतंथतिविशारदाश्चतुरशारदानुग्रहंविलोमकवितालु
तोसुकविधीरधीराभवेत॥३॥भागीरथीरामकथामनोज्ञाकालिंदिकालुब्धकथातिरम्या।सरस्वतीसूर्यक
विस्तुतीयास्नातुश्रयोगश्रमतिःकवीनां॥४॥समाक्षराद्यविषमाक्षराद्वाद्वधाभवेच्चित्रकवित्वसीमा।समान
भिन्नार्थतयाहिधाद्यभिन्नाक्षरार्थाचभवेद्द्वितीया॥५॥कवित्वपरिभाषातुछंदशास्त्रेप्रकीर्तिता॥ज्ञातव्या
सूरिभिःसर्वाछंदोवृत्तसमुद्भवाः।६॥अध्याहारोयत्तदोर्वाक्रियायाःपादाद्यंतेविसर्गोवाविसर्गः।कुत्राद्यस्य
लक्षणाव्यंजनावाविद्यादितांचित्रकाव्यानुपूर्वीम्।७।नैकाक्षरनिघंटोक्तेरप्रसिद्धाभिधानकं।नैवव्याकर
णकृष्टद्राक्षापाकोत्रकेवल॥८॥अथपद्यः कथाप्रसंगस्तावेवेष्टदेवतास्तवनप्रणमति॥तंभूसुतामुक्ति
मिति।तंभूसुतामुक्तिंवंदे।भूसुतायामुक्तियेस्मात्सतथारावणरक्षितायाः।सीतायाःमुक्तिर्मोक्षणंयस्मात्तरा
घववंदेनमस्करोमीत्यर्थः।किंभूतउदारहासउदारः गंभीरः हासोयस्यासोतथा।उद्गतनिमित्तेषुसर्वानर्थे
षुप्राप्तिश्चनुद्विग्नमित्यर्थः पुनःकिंभूतं भव्यभवंभव्यंपवित्रंभवोवतारोयस्यासोतथा।अथतंकथंतादृशंच
श्रीश्चवभूवादयाभूतंतयाश्रीः शोभातयानिदानमित्यर्थः रुद्धपक्षे श्रीयादवंवंदे किंभूतंभव्यभूतो
यदेवंभव्याभादीप्तियस्यासोसूर्यः।तथातायद्वाब्दनचंद्रः ज्वलात्मकत्वात् तयोतनादेवःसूर्याचंद्रमसोरपि
प्रकाशकमित्यर्थः तदुक्तं यदादित्यगतंतेजोजगद्भासयतेखिल यच्चंद्रमसीत्यादि अथकिंभूतसंहार

दामुक्तिंसंहारदंदातीतिसंहारोनर्थस्संदंदातीतितथापूतनातस्याःमुक्तिर्मोक्षोयस्मातथापुनः किंभूतं उत्त
मश्लोकासुभूतंसर्वत्रप्राणरूपेणावस्थितमित्यर्थः।अथवाप्राणनंजीवनंतद्रूपंचैतन्यस्वरूपंतदुक्तं अहमा
त्मागुडाकेशसर्वभूताशयस्थितइत्यादिपूतनायैमुक्तिदातुमेतयोर्मित्वनस्वयंमेवाद्वारकाननुदेहवतापिरामा
दिः कथमेतयोर्मित्वमित्याशंक्यातुल्याक्षरंयद्वज्रयाहू चिरंविरंचिरिति। विरंचिर्ब्रह्मादिपरार्द्धावसानंया
वत्चिरंतिष्ठतिइतियथापरंतु आब्रह्मभुवनाल्लोकाः पुनरावर्तिनोर्जुनेतिस्मरणान्नचिरंविरंचिरितिज्ञाय
तेतस्यायुषःपरिमितत्वात्। अथसासाकारतासत्यसकारतास्तिसंतितच्छब्दनसमस्ययासाकासतिअस
तारकातारकेणसहवर्तमानासतारकासत्यासतिसतारकासत्यसतारकासत्यमषाधितंविज्ञानमयतारक

तंभूसुतामुक्तिमुदारहासंवंदेयतोभव्यभवंदयाश्रीः॥श्रीयादवंभव्यभवोयदेवसंहारदामुक्तिमुता
सुभूतं॥२॥चिरंविरंचिर्नेचिरंविरंचिःसाकारतासत्यसतारकासासाकारतासत्यसतारकासाचिरंवि
रंचिर्नेचिरंविरंचिः॥३॥

यद्वत्मतद्रूपेत्यर्थः॥ रुद्ध॰ सातारकासत्यसतारकास्तियारुद्धरूपिणीसाकारतासस्मातीसर्वदेववर्त्तो
समानमित्यर्थः किंभूताअसतारकातारकाभिःसहवर्तमानंव्योमतन्नविद्यतेयस्याःसाअसतारकाव्यो
पियस्यालीयतेऽतरः परंनित्यत्वंकिवर्णनीयमितितात्पर्यार्थः चिरंविरंचीत्यादिपूर्ववत्॥ ३॥ राम्॥

अथरामकृष्णाभ्यांमायामवश्यसाकारतास्वीकृतातस्याः रूपंसमाक्षरयारथोद्धृतयाह। तामसीति। असतिसत्यसी
मनातामसीतिअसतिशुक्तिकारजतवत् असत्यप्रपंचेसत्यसीमतासत्यत्वमयदितामसीतिमायाति अथास्यासत्यत्व
कार्यवशादनुभूयतइत्याह। मायेयेतिमायेयाकृत्वामालक्ष्मीः अयमानविद्यतेयमेनियमेमायस्यासातथायोग्ययोग्य
वाकुत्रस्थातव्यंकियत्कालंस्थातव्यंइतिक्षणभंगुर। यालक्ष्मानियतानास्तिउत्तरक्षणेवाधदर्शनात् भ्रममरूपेन
त्यर्थः। कथंभूतयायया। अक्षमसमक्षयानक्षमअक्षमंसमक्षंयस्याः सातथातस्यामाययास्वरूपेविचार्यमाणेस
मक्षत्वंप्राप्नोतिप्रक्षणेनेवनश्यतीत्युक्तत्वात्। यतःपरमात्मज्ञानरूपःमायात्वज्ञानरूपासाकथंब्रह्मसमक्षतोयाति
यतोज्ञानमज्ञानंस्यैवघातकमित्यर्थः। एवमुभयतापिसममितिसमाक्षरयदर्शयं। ३॥रामेविद्यायाः स्वरूपेनिरूप्यदा
नींविद्यास्वरूपेविषमाक्षरयाशाल्लित्याह। कातापघ्नीति। अत्रत्रिविधतापसंसारतापघ्नीकास्तीतिविचार्यमाणेत्रि

तामसीत्यसतिसत्यसीमनामाययाक्षमसमक्षयायमा। मायायाक्षमसमक्षयायमातामसीत्यसतिसत्यसीमाता॥३
कातापघ्नीतारकाद्यविपापत्रिधाविद्यानोघ्नकृष्णेनिवासे। वासेनित्यंकृष्णनोघाविधात्रेपापाविद्याकाकारताघ्नी
पताका॥४॥

धाविद्यास्त्रित्रिप्रकारकत्रेधाऋग्यजुःसामलक्षणात्मिकाननुतर्हिकर्मकांडविद्याशब्दव्यापदेशाविद्यांचाविद्यांच
यरूढेरिहभयंसंहरतुकृत्वादित्याशंक्याह। किंभूताविद्याघातकाद्यातारकंब्रह्मस्त्रीरामाख्यंश्रेयस्तद्विरूपणायत्नेनप्राप्तं
यस्याः सातथाउपनिषद्धार्मिकेत्यर्थः पुनः किंभूताविपापाविगतपापमज्ञानंयस्याः सा अथतस्याः पापापशामक
त्वेदृष्टांतमाह। नोकृष्णेत्यमितिनितरांनिवासोयस्मिन्नृणीतलछायायुपस्कृतंगृहंतस्मिन्नुष्णकृत्यसंतापभवनेनास्ती
तरंहेदार्थपरिशीलनेनत्रिविधतापान्मूलनइत्यर्थः। अध्यात्मिकाधिदैविकाधिभौतिकत्रिविधतापत्रयंतद्घ्नाशकमित्यर्थ
कृष्णः अथकृष्णभक्तिसद्भक्तेवविद्याज्ञाननाशकश्चेत्याह। विद्याघ्नेनुद्यघ्नेर्जुनायवत्प्रणवाकृष्णनोघानित्यमेवापापा
विद्याकारताघ्नीभवतिकृष्णनोघाघ्नंयमाणानित्यंसेव्यमानाभक्तिःसापापंदुःखंतन्मूलमविद्याकारोज्ञानंतदुभयंनाश

यतितृकी। भक्त्यात्मनन्यथारूपंमहत्तेविद्यांतुनशब्दंदृष्ट्वतत्तेनमंहस्तु
परतप। अनन्यभक्तिरेवकृष्णसाक्षात्कारानिमित्तंइतिदृशंतमाह। किंभूतेन
वापताकायथागरुडनांकितापताकाद्दश्यमात्रेवकृष्णआगतइतिसाक्षा
त्कारेवानंकिंतद्भिन्नंयभक्तिरपिसाक्षात्कारेतरतिरेकेवसाम्यार्थः॥ ४॥

611
1995

अथमायापरात्मसमक्षंस्थानुनज्ञान्कोतीतिस्वरूपानुसंधानेनमायायालिरस्काइतिउक्तं। यत्रात्मज्ञानेनायासेनमहाश्री
रामंसवयातुविद्याग्रामिलयातत्कालंभवाज्ञाननिरासेनिसमाक्षरेपेंद्रवज्रयाह। रामइतिवाइत्यथवासपुमान्धीरःनेय
नानिशंश्रीरामःमध्यंजनेतादिश्रीरामेतानिमिनभूतानुमध्यंमध्यंवभासमानंप्रपंचास्यंअंतादिनाशितंसएव धीरइत्यर्थः
किंभूतात्श्रीरामतःवश्यवतीवरात्वशेनेनुसमर्थंवश्यरूपेनइतीज्ञानकीतस्याः वराद्वर्तुरित्यर्थः कृष्ण० निरोधीपुमा
नूमध्यंचिद्ग्रंथिस्वरूपंमनःइतःप्रपंचात्द्वारावतीवश्यवशानयेत्। वायुनिरोधीद्वियनिरोधीचपुमान्द्वारावत्यः व
श्यस्त्रत्रासक्तःकृष्णस्त्रत्रवशानयेत् योगनवैराग्येणवाचिनेनिरुध्यश्रीकृष्णवशानयेदित्यर्थः। तेनकिंभवतीत्याह
अतःअस्माद्दुपायात् श्रीमोक्षलक्ष्मीमरास्थिराभवतिअन्यथानिरोधवानपिविघ्नैरभिभूयतइत्यर्थः तदुक्तंभाग
वतेनभानेनेमाधवतावकाःकचिद्भ्रश्यंतिमार्गात्इत्यादि। तत्रविश्वामित्रस्वयज्ञसंरक्षणार्थंरामंयाचिनुदशरथंप्र

श्रीरामेतोमध्यमतोद्रियेनधीरोनिशंवश्यवतीवराद्वा द्वारावतीवश्यवशानिरोधीनयेदितोमध्यमतोमराश्री
कौशिकेत्रितपसिक्षरव्रतीयोददात्हितनयस्वमातुरे। रंतुमास्वयननस्थिरादयोनीव्रस्करिपतत्रिकौशिको
त्यागादितिविषमाक्षरयारथोधनयाह। कौशिकइतिचरव्रतीहितनयस्वंकौशिकेअदात् स्त्रेषुसर्वेषु भूतेषुव्रतंअ
भीप्सितपूरणंयेनतथाविधःस्त्रारथः स्त्रयोस्त्रनयोःसमाहारोहितनयंतद्देवस्वधनंकौशिकेविश्वामित्रेदात्। नन्
प्राणादपिप्रियतरंपुत्रंस्वंविश्वामित्रायकेनानिर्वेघेनदत्तमित्याह। त्रितपसित्रिःप्रकारकंत्रिगुणात्मकंतपोय
स्यतस्मिन्विश्वामित्रेप्रसादोभसमर्थंतपस्विनीत्यर्थः। किंभूतंहितनयं आतुरंपित्रोर्वियोगादित्यर्थः। कृष्ण
प० श्रीशुकः परीक्षितंप्रतिवक्ष्यमाणंकृष्णकथोद्घातमनुवदति। भोअस्वयन आसमंतात्। सुष्ठुअयनंगतिः परमो
र्थरतिर्यस्यतथाविधपरीक्षितंहितंलब्धुंकृष्णः तीव्ररक्षसिपुत्रनाख्येतथाप्तत्रिकौशिकोयतत्रीपक्षीबकः के
शाहिरूपीदेत्यःनयोस्तुपार्श्वेवशाशीरंतस्मिंआदयोस्ति आसमंतात्रूपादयायस्याः सातथापूतनाबककेशीशरी

राणिरूपयैवमारयदित्यर्थः किंकर्तुं श्रीशुकंकृष्णकथा
छलेनेत्यर्थः।

अथविश्वामित्रेणसहरामंप्रस्थितमाकर्ण्यराक्षसास्ताउत्कोप्रेषयामासुरित्याह। लवाधरीति। लवाधरोरुत्वंसहरयाहि। अधरश्चरुश्चअधरोवैःलवाअधरोवौयस्याःसालवाधरोरुःतस्याःसंबोधने तथाकिभूतत्वंयलवनासित्वंयोलोकत्रंयलवानासिकायस्याःसानथाविश्वक्षरंनाशयोग्यमानुषंदेहरामंप्रतियाहि आदेरवीप्सेतिद्विरुक्तिः किंभूतात्वंआगताप्राप्ताआज्ञारावणाज्ञाययासानथा रुद्रः श्रीरुद्रोगोकुलस्थितमाकर्ण्यकंसःपूतनामाज्ञापयतित्वंतत्रयाहि वत्सपुरुषार्थैरक्षतत्रकृष्णेत्याह यत्रसेनाबलरुरोधत्तेनस्वामिनानंदेनसहवर्तमानासेनायशोदावाचलंबालंरुरुरोधरुधाआछाद्यस्थितवतीतत्रेत्यर्थः कुतएतावंतविश्वासकृतवतीत्याह हीनिश्चयेनज्ञातागमाज्ञातआगमोयस्याःकोपिबालघातार्थंआस्यतीतिसंभावयतीत्यर्थः७

लंबाधरोरुत्वयलंबनासित्वंयाहियाहि क्षरमागताज्ञा ॥ज्ञातागमारक्षसहियाहियात्वंसेनाबलंयत्ररुरोधबालं॥ ७
लंकायनानित्यगमाधवाज्ञासाकंतयानुन्नयमानुकारा॥राकानुमायन्ननुयातयाकंसाज्ञावाधमागत्यनिनायकाले ८

अथताउक्तयासमश्रुपेनखापिसमागंतेत्याह। लंकायनानयासाकंनित्यगमाभूत्वित्यंगच्छंतीतिनित्यगमापर्यटणासक्ताभूदित्यर्थः। किंभूताअनुन्नयमानुकाराननुन्नःप्रेरितोनुन्नःस्वतःप्रवृत्तएवेविधोयोयमःकृतांतस्तद्वदनुकारोयस्याःसातथानिःकृपेत्यर्थः किंभूताधवा ज्ञाधवविषयिणी आज्ञायस्याःसानथारामंभर्तारमपेक्षमाणा। रुद्रः ज्ञावाधमागत्यकालेनिनाय ज्ञावप्रियाःज्ञावाक्रव्यादास्तेषांधमावालघातिनीआगत्यगोकुले। ग्रामस्वग्रासकंरुद्रेकालेनिनायग्रामवतीननुरक्षसांगोकुलांतर्गतानत्रत्येपूर्वंकिंननिवारितेत्याह यतःराकानुमाराकापूर्णायातयानुमीयतेसाप्रथमराकावदनीसुंदररूपंधृतवतीनहिक्षिण्वेनकेनापिगृहांतर्गमनेनाक्षिप्तातोनविनिर्धारणेयातकेसायातेरितःकेसायस्याःसानथापुनःकेसेन

613
1995

अथविश्वामित्रस्ययागव्यवस्थामनुष्टुभयाह। गाधिज्ञोविश्वामित्रः तस्याधरोयागः तत्रवैरंयेषांतेस्वरक्षणादयःतेभ्रतीनारामेणहताःसंतोदेहादिप्रपंचमनिक्रम्यगताइत्यर्थः। किंभूतारक्षसाःरावणेनरुत्वामंताःस्वसंमानेननप्रसिद्धाः रुद्रः पूतनावधमाकर्ण्यकंसेनअन्येवकर्तृणावर्तादयःप्रेषिताइत्याह। तामसाक्षरातीतेरुद्रेसतियेरावेःप्रेषितादैत्यास्तेअधजाधिगाआसन्नूतामसाहंकारेणावसन्मरुतादुत्पन्नायाक्षरताप्रपंचात्मकतातत्तोप्यतीतेपरब्रह्मरूपेरुद्रेसतियेदैत्यारावेः कंसनिदेशाद्रौद्रैः आगतास्तेअधजाधिगाःगोकुलमार्गंयामेज्ञातोयःआधिमांनसीव्यथातांगछंतःग्रामाःअस्मोगोकुलंगत्वाप्रपंचातीतेरुद्रेअस्माभिः किंकर्तव्यंपूतनावन्मर्तव्यमित्यर्थः। पर्याकुलचित्ताआसन्नित्यर्थः।९॥अथमुनिभिः केवलंरामार्पणवुध्यारुतस्य

गाधिज्ञाधरवैरायेनतोतारक्षसामताः॥तामसारक्षसातीतेयेरावेरधजाधिगा ॥ ९ ॥
तावदेवदवादेवयागेयावरवासना॥नासवारवयागेयावेदेवादवदेवता ॥ १० ॥श्रीरामरुद्रो०

यागस्यप्रशंसामाह। तावदिति। देवैरघुनाथेदयारुपास्तावदेवसेभवतिइतियावत्यागेअवासनायागेक्रियमाणेआवासनास्वर्गादिभोगग्रामंयेऽछारहितंतेनस्वादिछारहितेनयागः सरामप्रीतयेभवतीत्यर्थः रुद्रः परब्रह्मस्वरूपतामवधारयंतोदेवाःपुनः परामर्शचक्षुरित्याह। यादेवतारुद्रभूतिंवेदेऽपनिषद्भागेगातुंनिरूपयितुंयोग्यंनतुसाक्षात्कारंकर्तुं॥अथवान्यैर्निरूपयितुंनशक्यतइत्याह॥नासवादिति असुसंबंधिआसवंप्राणात्मकंशरीरंअवैत्युपसेगाल्लक्षणलक्षणाकः तथाचावल्लक्षणान्मनुष्यदेहात्सकाशाज्ञानिनिरूपयितुंशक्यतेएवंतस्यग्रथमंतस्यनिरूपणांसंभवोतस्याह्ननमस्याभिरसंभावित

अथस्वयंवरदर्शनार्थंकौशिकेनसहजनकयज्ञंप्रतिगतोरामस्तत्रकिंकृतवानित्याह।सभास्मिनि अथेत्यादिः अनेनरामेणस
भासुशिलाशैोः यद्यपिभग्नंसभासुराज्ञसभासुरिष्नासुशीलावद्दृष्ठज्ञानकीविषयिणी आज्ञायेयंतेशिलाज्ञाः राजानःतेः स
दृचापभग्नंकेवलंचापंभग्नंतुराजानोपिभग्नाः भग्नमनोरथाः।रुनाइत्यर्थः।नतीश्वरस्यभावः कीनाज्ञानात्परुषाकीनाज्ञस्य
भावःकीनाज्ञातापमस्वरूपतातयाआदृधःअभिनिविष्टोरावणस्तस्यरुषाकोपेनप्राचीनवैरानुबंधनिमित्तेन अवापूर्वंधनुरु
धर्तुंप्रवृत्तोरावणः।धनुषोधःपतितःपरंतुनमृतइतिरुषाकोपेनवैत्यर्थः।लघुपक्षे गोवधनोधारणे इंद्रात्लघवं प्राप्तइत्याह॥
शैलाशिषेति पंचाननेनृसिंहे श्रीकृष्ण स्वभास० प्रतापान्नग्रभयेनिः शंकंयागं कारयितुंप्रवृत्ते सतिशैलाशिषारुद्धनताज्ञा
नाकीदृष्टः शैलस्यगोवर्द्धनस्य शिलाअभीष्टपूरणेनवरुक्षाः रोषंप्रापिताः अतएवननाभग्नाइविद्यूरुणछायस्यतथाविधानाकीदृ

सभास्वयंभग्नमनेनचापंकीनाज्ञातान्त्वरुषाशिलाशैोः॥शैलाशिषारुद्धनताज्ञानाकीपंचाननेनेमप्रभयेस्वभासः॥११
नवेदयामक्षरभामसीतांकांतारकाविक्षुजितेविवादे॥देवाविंतेजिक्षुविकारतांकांतासीमभारक्षमयादवेन॥१२

अथस्वयंवरार्थमागतानाराज्ञांअवज्ञनंवर्णयन्नाह नवेदेतियोअक्षरभामसीतांलोकेनवेद अक्षरंअविधुतेभामसौभाग्येयस्याः
साअक्षरभाम्नीसावासौसीतातांनजानानीत्यर्थः यःअविवादेजिक्षुजिते कांतारकाविक्षुनारामचंद्रेणजितेविक्षुजिते।तस्मिन्वि
क्षुजिते अविवादंसर्वसंमते सतिकांतारकांतारकात्वंकाप्राप्नोतिनारकोरुवेधस्तुचंद्रंविनान्येननरूनभवतिअरुतेःससमचंद्रेण
सहसीतेवरामचंद्रंतारकात्वंप्राप्नुनान्येत्यर्थः रुछ० गोकुलोपरित्यक्तेंद्रस्यकिंचलतीत्यादसौस्तोभारसीमभारःसगिरिम
र्यादानस्याःभारक्षमश्चासौयादवश्चतेनशक्या अवितरक्षितेगोकुलेजिह्मोशिलावसदिप्राप्तिविकारतांकोपीत्यर्थः॥१२॥

अथधनुषिभग्नेसति ज्ञानक्षारामोदतइत्याह तीव्रेति तीव्राःगावः किरणायस्येवंविधस्यतीव्रगोः सूर्यस्यान्वयेवंशायतेतस्य
यत्राःसूर्यवंशाभिमानरक्षकादितीयपादस्यसनर्थः श्रेष्ठसूर्यवंशात्लंकरणेरामःवेदेहीमनसोमतः ज्ञानक्षामनःपूर्वंरत
ननुपणबंधेनेति रुछ०ब्रह्मसत्रेप्रतिगतःरुक्मेणेनमानितइत्याह अत्रायन्वरगोव्रती अत्रब्रह्मसत्रेआयनंग्रामःवर्णभा
ग्यशालिन्यागावएवव्रतंपरिपालनेनोपस्थितंयस्यासोगोव्रतीरुछःतमसाज्ञानामोचनेनिनइत्यध्याहारः॥२३॥अथज्ञा
नक्षाःपारमार्थिकंस्वरूपंवर्णयन्नाह। आधोरणविक्षुनासहलक्ष्मी अवतारचक्रे साकायापद्मसदनंवेद पद्ममेवसदने
स्थितिवासस्थलंवेदज्ञानवतीअनेननलक्षापुराविताररूतिसूचिते। अथवापद्मविक्षोश्चरणकमलंतंदवविश्रामस्थानंजानती। रुछ०
अथकापिगोपिकानंदनंप्रतिराधाः पेशल्यंवदनिभोसभ्रपयहीधाज्ञानेदमाचक्षेसतिनछंदनविदितरतानेनिसूचिते। तथायाद
वैरुक्मेमारतामदनरूपतात्वेवंसमाचारोसिअनेनरुछस्यवशःसधिर्वर्णितोभवति।नृपोत्सवःशैवनोहननेऋरोधेनूपस्यागत

तीव्रगोरन्वयत्रायीवेदेहीमनसोमतः तमसोनमहीदेवैर्योग्राक्षरगोव्रती॥२३॥वेदयापद्मसदनेसाधारावनता
शैवनोहननेराधीयोदेवधृनृपोत्सवः वत्सपोदधुवेदेयोधोरणेनहतोवशैः॥२४॥नगोपगोसिसरमेपिनाकेनायोज्ञनेधर्मे
धनेनदाने।नंदाने धर्मिन धनेज्ञयोनाकेनापिमरक्षसिगोपगोन॥२५॥

स्यदज्ञारथस्यउत्सवोयस्मात्सनृपोवत्सः।रामःशिवस्यपक्षपी।तीव्रोवः परशुरामःतस्माछवनः हननेकोपाविर्भावेपिआरोधीनतो
धेग्रामवान अकुंठितशक्तिरासीदित्यर्थः विमानस्थितेषुदेवेषुपनत्सुसत्सुरुछ०अथरुछस्वरूपं धेनुकवधंवारू।यःवेदलिवे
देप्रतिपादितोस्तिसनृपुवत्सपोभूत्। अनेनवत्सपरूपेनधीरो धेनुकःअवशैलत्सज्ञातीयेःसहरूनोमारितइत्यर्थः॥२५॥अ
थपरशुरामोरामंप्रतिसक्रोधंवदभोक्षत्रनश्वरमेपिनाकेनगोपगोसियपित्वरयाजीर्णे। धनुर्भग्नंतथापिमदानिंतेधनुषिन
गास्यपर्वतस्यसमीपेगछतीतिनगोपगः पाषाणमनुन्मोसिमदीयधनुषोतिगुरुत्वेननिधेष्टोभवसीत्यर्थः मएवमेतादृशेत्वयि
ज्ञानंकेनकन्यादनातदप्ययुक्तमित्याह धनेनकन्यान्तस्णेनअज्ञनेयइनेसआनयःअज्ञनोदानपात्रेएवं अदानपात्रत्वंयय
दानंरुनसोनायःनयोनीतिःतत्संबंधीनायःननायोनायोनीतिविग्रहेतियावत्। रुछ०देत्यवधेहघानदःरुक्मेणेतिभोरुक्मवतेने
दानेननासिनेदएवाननेमुखंआननंमुख्यायस्मिंगोकुलेनस्मिंमुरुषः। परमात्मासिबालकत्वात्अतएवधर्मधनेजन्मांतरी

यंधेनुंतंतंवत्सं तंयोधयत्तस्मै वधंदत्वा॥

अथरामे राजाधिकारणेदृष्ट्वाकैकेयीसापत्नभावमदशरथंयदित्याह। तनामेति आमश्वना अपरिपक्ववचनातधाविधासुंदरासीकैके
यीपदायराज्यप्राप्तेयदाननिर्वंधकारणंततानविस्मारयामास। स्वपुत्रायराज्यंदेयमितिदृढारधायनिर्वंधंचकारेत्यर्थः। आमश्वने
तिपदेननेदंमातृकुलमितिसूचिते। अथकथंरामतनांतेत्याह। रुचाद्यमेमनरुचादीप्साद्येमरामादयः पदयोग्यानभवंति अथ
तस्याकिंलोकिकंभवेनासीदित्याह। प्रमदेति प्रकृष्टेरामदोगवयोयस्याः सातथा रुक्ष० कदाचिदपिरुक्षेनदधिभोउे मक्षेदु
ग्धनाशेचज्ञा। नेसतियशोदायाविअभोभूदित्याह प्रमदायशोदासीरात्सकाशात्। प्राणमपिस्वकीयंनमेनेयथासीरेममना
तथाप्राणेपिनासीत्यर्थः। अथरुक्षबंधनार्थेयद्रामआयग्रापनंचारुकार्यंस्मेनभवतीतिमेने अतोदामापूरणहेतोनतानम्राथो

तनामदामप्रमदापदायनमेरुचामस्वनसुंदरासी॥ सीरादसुंनस्वमचारुमेनयदापदामप्रमदामतान्॥१७
तामिनोनमस्त्रामाज्ञायादेषविगानता॥ तानगाविषदेपाशामाश्रासूमननोमिता॥१८

अथवनवासार्थंरामे प्रस्थितेहसोदरणेप्रसंगमाह नामिति मनसूत्रामातांउनः ग्रामः मनकामनोहितः सूत्रामाइंद्रः तोग्रमि
द्रोंअरुत्सोप्रतिगतः तथाएषसूत्रामाइंद्रः ज्ञापाद्विगाननाइंद्रः गोतमरुताछापाद्विगानतोसरथीभगवनादिलक्षणेरुक्ष
पसेपूर्ववृत्तेयशोदयादामाबद्धउतिरुक्षोनिरूपितः तत्रयमलार्जुनोन्मूलनप्रसंगमाह। तामवस्थेअनुभूयनगाविषयेरु
क्षेसतियशोदयामात्रासु अपाज्ञानतयाउनमभनाः मितभूत् नगछनः तोनंगोस्गवंगो रक्षोयमलार्जुनो तास्यामविषमम्
तेमोक्षलक्षस्यरुक्षेसतियशोदयामात्रासुदधिदुग्धादिविषयेषुनिबंधासतिउनमत्त अलौकिके भर्तुः रुक्षात् मित्रा
समर्यादाभूत्॥ २८ ॥ छ छ छ छ छ छ छ छ छ छ छ छ छ छ ॥ छ छ छ छ॥श्रीराम्

अथशूर्पनखा याः नासिकानिकृंतनंकृतमितिज्ञात्वानीहतेनाह॥ नासेति नासावद्या पत्रपात्रि नासानासिका तस्याः अवद्यविगर्हणंछे
दलक्षणंतत्रापत्रपनिलैज्जास्त्रिलक्षणस्तु आज्ञाविनोदी आज्ञयारामाज्ञयाविनोदोयस्यास्तीति तथाधीरः धीरोदात्तश्रीरामस्तुत्याशूर्पनखा
कृतयातुपात्रभेविगीत्वा अकीर्तिरत्यापनेनसस्मितो अभूत् रुक्ष० नारदज्ञापाद्विमोचिताभ्यां कुबेरपुत्राभ्यांसुतः श्रीरुक्षः लोग्रतिस्वसरूप
माह अहंविद्यातोज्ञातस्त्यागीज्ञानग्रहास्मितथासत्यानुरोधीसत्यंपरंब्रह्मतत्रानुरोधोत्यासक्तिर्यस्यसतथालोकस्तुदानविषयसुखासक्तोस्मि
अविज्ञाअविद्यासातुपात्रंयावसानापात्रंज्ञानमात्रंमद्भक्तस्वस्ययापद्दनिज्ञानमार्गनिविष्टत्वंतेनैवावसानंनाशोयस्याः सातथोक्तएवंस
निशापनिर्मुक्तिः कियतीत्यर्थः॥२९॥ अथपंचवटीवनेसपरिग्रहरामरुक्षाधिवासेसतिकिंचिदपूर्वंजानमित्याह॥ भिक्षुः सेभावितमगार

नासावद्यापत्रपात्राविनोदी धीरोनुत्यासस्मितोद्याविगीत्वा॥ त्यागीविद्यातोस्मिसत्यानुरोधीदीनोविज्ञापात्रपद्यावसाना १९

सेभावितंभिक्षुरगादगारंयाताधिरापस्वनघाजवेज्ञः॥ वज्रोजघानस्वपराधिनायंरगादगारक्षुभितंविभासं॥ २० ॥

मगात्। भिक्षुरुक्षधरोरावणः सभावितपूर्वंनिर्णयकलेनज्ञातमगारंपंचवटीवनस्थलमगात् ततःस्वनघाजवेज्ञः ज्ञाताधिःसन् आपसुतराम
नवद्यानिः पापएवंविधोजवज्रवेज्ञोरावणः यातोगतः अधिः श्रितायस्वजानकीदृष्ट्वा आपज्ञानकिंप्रापनिः पापवेज्ञोत्पन्नोपिएतादृशंनि
यंकर्माकरोतदृत्याश्चर्यात्सूचिते रुक्ष० पूर्वोपक्रांतः रुक्षरंगात् रंगस्थानात्सकाशात् रावंचितयापूर्वंमेवमनप्राणंकंसंजघानकिंभूतंअ
गारक्षुभितेअगारंराजकीयपरिवारः तस्मिन्क्षुभितेसंक्रुद्धेएवचाणूरघातीरुक्षः बहिः कथंननिः सार्यंत् इतिकिंभूतंविभासंविज्ञायसद्योम
त्युचिन्हयुक्तं अथकस्माद्देतोर्जघानेत्याह स्वपराधिनायाः अपराधिनोभावोपराधितासुतरामपराधितास्यास्तथापिद्दनिबंधाग्रजहन
नपूतनादिक्रूरस्वनादयोपराधास्तत्कर्तृत्वादित्यर्थः॥ २० ॥ छ छ छ छ छ छ छ छ छ छ छ श्रीराम्॥

अथमृगवापराद्वनस्थरामस्यज्ञानकीमपहृत्यतोनिर्वेदमाह तयेति तयाज्ञानक्यामागतंमनिविधोवमृदेवगतनिः कोते अथवासास्वतोनगताच लात्कारेणनीतामविष्यतीत्याह किंभूतयापापया अनिनारस्वनया उच्चैराक्रोशमाणयाचिरावंतेस्यागतायापिनाकेलोकापवादद्दितयंज्ञा तेपिनाकेपुरुषार्थोधिष्ठाने लोकापवादद्दिनघंज्ञातमज्ञानेनमृगयृच्छतो धावनस्त्री हानिध्वनिअपवादद्दयंज्ञातमित्यर्थः कस० केसहना तूर्वैरंगमाह यंकंसेनापिप्रकारेण बालःकृतांतोयमः कस्तः ननुपरब्रह्मस्वरूपस्यकसंदृश्यः कंथमित्याह किंभूतः कालःतद्दि न अथकंसेः प्रकारः स्तमाह मातंगयान स्वरतातियानमातंगः कुवल्यापीउस्तस्ययानंस्वरस्वनन्याकोज्ञः तमतिलंघ्ययातकुवलघापीउ क्रोज्ञानंहस्तारंगेग्राभइत्यर्थः॥२१॥ अथपुनरामस्यज्ञानकीग्रनिनिर्वेदोक्तिमाह रावइति भोज्ञानकीअविदा अज्ञानेनमयासह पंचवटीनर्मन रोचतेवायेन लंगतामित्यर्थः अथेंदवताज्ञानेग्रगरयग्राह रावे रावग्रिये रक्षसित्रिचिकुरंगमालास्तीतिमृगमज्ञानतामयेत्यर्थः कस० कस्तासामर्थ्ये कंसहननात्सूर्यमेवग्रगतीभूतमित्याह यःवंतिवात्सा भूतदैत्यस्तृणावर्तेनं अचरः अचलोभूत् तयात्सामागारं कुत्रचिदाविवेशलात्सापूतनानरयागरं॥

तयानिनारस्वनयागतेग्रालोकापवादद्दितयंपिनाके ॥ केनापियंतद्दिदयाप कालोमानंगयानस्वरतातियात २१
रावेविदाचित्रकुरंगमालापंचावटीनर्मनरोचतेवा॥ वंतिचरोनर्मनटीवचापत्लामागरंकुत्रचिदाविवेश ॥ २२ ॥
नेहवाद्दिपसिपक्षिकंधरामालिनीस्वमनमनदृयते॥तेयद्दनमतमस्वनीनिमाराधकंक्षिपसिपक्षिवाहने २३ ॥

विषंनच कीरामात्रंदतिनकुत्रचिदाविवेशनलंके अनेनबाल्येएतावंतपुरुषार्थः कृतः किंपुनर्योवनेतिसूचितं एवमेनदुभयंसदृशंतमाह नटीचापमिव नटीनर्तकीचापेभ्रूभंगमात्रंदर्शयतीतिनद्दिदित्यर्थः २२ अथज्ञानकीस्केयंहीलासल्लरंनिर्गतस्यरावणस्यत्तरायुनासाकंसंगोभूदितिरक्षोस्थतयाह नेहवेति जटायुःरावणं प्रत्याह भोस्वमतमतदृयंमालिनी भूयंतेस्वमतं स्वाग्रहेसनोमनः स्वाग्रहमेवकरोषिपरकीविचारनरणेधी असावधा नस्थारित्यर्थः मालिनी अतिसुकुमारा भूयंतेकुशंप्राप्नोति किंभूतापक्षिकंधरापक्षिणीस्वपक्षघातीनिमायिकंधरामन्यायस्याः सातांदृहमत्स्त्री नेयदिनक्षिपसिवानभुंचसिवातर्हिसद्योमरणंमोचयिष्यतीत्यर्थः कस्तपक्षे० ६ ६ ६

पूर्वश्लोके अनुवेदनास्तिपदेनमहतिदुःखेसतिकथमरावीवदनेत्याह किंचिनि पंपातोयसाकिभूतोयरसाः स्वादुतायस्याः सातेयस्याएवंविधापंपाकिं नास्तिअस्मिंश्चरावमुभयतोविरामस्यविश्रांतिर्विरहदुःखेनासीदित्यर्थः रुरुक्षु० गोप्यउद्धवंपरिहसंति किंनुवाचमित्यध्याहारः रूक्षोपासनया कथ मस्मान्प्रनारयसीति सूचितं २५ अथवालिनात्दनदारः सुग्रीवारामं शरणंप्रयान इत्याह सेति सनतानपहारामः शेनस्वं तेनेतस्यनय स्यशरणंगतस्य आनयंसंतापंहेनइति तथाविधोरामः शेनसुखेनस्वेनेअभ्यासजनितसुखेनस्वस्वकीयंतेनसुग्रीवं विस्तारितवान् विहितः संपा

किंनुनोयररसापंपानसेवानियंतनंवे ॥ चैनतेयनिवासेनपापंसारयनोतुकिं ॥ २५ ॥
सनतानपहारेनस्वशेनाविहितागसे ॥ संगताहिविनाशेस्वनेतेहापतनानसः ॥ २६ ॥

दितः आगःअपराधोयेननिरपराधेलेपिहनत्वमित्यर्थः रुरुक्षु० वल्लीनांगोपिकानांप्रति रूक्षस्याश्रितः पक्षपातंवदति सःनेतानियेना रूक्षः इदशास्वतीरसंस्थानंदसंकरे आपप्राप तथासंगताह विनाशेस्वजेनततान संगतः प्रामोयोहिः सर्पः तस्यविनाशेरूक्षेसति स्वस्वकीयजने गो कुलस्थेततानविस्तारयामास नंदनिधनाशंकयामुमूर्षुं विस्तारितवान् सकिंभवती रूपेक्षयतीतिसूचितं ॥ २६ ॥ ६ ६ ६ ॥ मंगलं

621
1995

अथवालिनहत्वासुग्रीवपत्नीमोचयदित्याह कपीति सरागः अनुनयेन प्रीत्याकपि तालविभागेन योषाभूः कपिर्वालितालाश्च तद्रक्षकाः तेषां विभागेनछेदनयोषांददातीतियोषादः यस्यासुग्रीवपत्नीदनवानित्यर्थः रुरुक्षु० गोपिकावदंति सरूक्षः नयेनीतिभागेनास्तिनुइतिवित कैदोषायोस्तिदोषाणां दुःखानांअपः प्राप्तियस्मात्सतथापुनरायास्यतीतिचेन्नगे भाविलतापिकाः नगेपनंतेभविनिलतावद्दीसहकारशाखावा तत्रपिकःपिकतुल्यः यश्चायमसंभावितार्थः तद्वदित्यर्थः २७ अथागदोरामंप्रतिवदति भोरामतेसभाप्रकपिवर्णमालिकास्निग्धरूक्षायेकप

कपितालविभागेनयोषादेननुयेनसः सनयेनुनदोषायोनगभाविलतापिकः ॥ २७ ॥
तेसभाप्रकपिवर्णमालिकानात्यकप्रसरमभकल्पिता ॥ तात्पिकभ्रमरसप्रकल्पनाकालिमाणंवापिकप्रभासते२८

योवा नरास्तेषांयेविचित्रवर्णातेषांमालायस्यांनानाविधवानरश्रेणिसपभासतु अत्यकप्रसरं यथातथाअत्यसंख्याकापरंतु अभ्रकालिनानास्ति अभ्रे आकाशेमेघमंडलपर्यंतं वानास्ति अतेनरक्षः पंक्तिस्तु आकाशेप्रकल्पितासीदित्यर्थः रुरुक्षु० गोपिकास्तावदन्यार्थंदं शेनपिकं प्रतिवदंति भोकालि माणंवापिककालिमासमुद्रकोकिलर्तायं तात्पिकभ्रमरसप्रकभासतेततेभवतात्पिकेसुरतेनतत्रीयोभ्रमरस्तत्रसः सप्रभासते स्वाप्रसु रतप्रेमयवानरसः सत्वयिभासतेनसास्तातू अस्मात्सरतरंवनत्वयमेवापिदुर्लभमित्यर्थः ॥ २८ ॥ ६ ६ ६ ६ ६ ६ ॥ राग

अथरावणोयद्यपिसकलंसैन्यसभास्थानू अस्तिनभाषि तत्रवीरत्वक्षतंनास्तीत्याह अक्रमातुरं यथाभवति तथा रावणे अक्षिपतनंते सति अल्पकं मणंनभविष्यति नक्रमः परस्त्रीहरणादिकं तेनातुरं यथास्यात्तथा अक्षिपतनं रामस्यदृष्टिपातः तेनयात्रपालज्ञातयारावणनंयेसतिपर्यु कुलंतया अल्पकं अल्पंयद्रणंचित्तभंकिंन भविष्यति भूयात्तु चित्तभंगो भविष्यतीति अहोवीरव्रतं मतिक्रम्यापंकृतवतोममज्ञ योनास्त्येवेतिच ज्ञमारूढाचित्तस्थैर्यं भवस्थानं भविष्यतीत्यर्थः ॥३०॥ उद्धवोगोपिकाप्रतिवदति भोगोप्यः तेनोक्रमणंदैत्यनिबर्हणादिकंतया अथ कत्यनामेघश्यामवतावारंतुं कीदृशं अवलंबितातस्यानेनकिमपि ग्रयोजनं अनेनकारणेनसामेघग्रामनापात्रननपक्षिणेपाणिनताः पात्रनताः भूत

रावणेक्षिपतनंत्रपानेतनाल्पकंभ्रमणमक्रमातुरं ॥ रंतुमाक्रमणमभ्रकल्पनातेनपात्रननपक्षिणेवरा ॥ २९ ॥
देवयोगेशवादानंशोकानायेलंकायाने ॥ नेयाकालंयेनाकालंनेदावासेगेयोवंदे : ॥ ३० श्रीरामरक्षम् ॥

नेषांपक्षोयस्यसरीतस्मैरक्षायवराकल्पिताभक्तानांगोचरत्वेत्यर्थः तथाचभवतीनांध्यानयोगेनैवसाक्षात्कारत्वमस्तीतिसूचितं ॥ २९ ॥ अथसीता न्वेषणे आदिशेहनूमानूरामंप्रतिविज्ञापयाह देवेति अयंश्रीरामलंकायानेलंकांप्रतिगमनेशंकानास्तियेनदेवयोगेशवादानं ज्ञातमस्तिदेवमे वेधिदेवस्मिन्योगेयाशेषावलंबितास्ति अतोलंकागमनेत्वंसर्वथैवसामर्थ्यमित्यर्थः ॥ उद्धवः कंसंहंतीति सकंसः नंदवासेनंदव्रजो भूत्सकः येनाकाशेनयाकालंनेतुं सहर्तुं योग्येनेयः सआसमंनातृकंयेन सहएवंविधमाकाशंकालाकाशादिकं अपिकमपिक्षमस्तोभवतीनांसंसारश्रमः किं

अथज्ञानकिमन्विष्यपरावत्तोहनूमानूरामंप्रतिज्ञालिन्याह शंकेति सज्ञानकीउग्रमतिर्दृश्यंयाभवतिनयानद्याकुल्यायांउद्यानेनक्रीडावनेत्वंवो ध्यानेयातयासीताकृत्रिमसरिदुपकंदेदृश्यानस्तीत्युक्ते अहंरावणस्यक्रीडवनंगंतुंकथमवकाशोलब्धइतित्राह येनेग्रयोणकालेनुज्ञावकाशो यथातथाशंकानुज्ञानुमनः श्रीमदनुज्ञालब्धावकाशत्वेनशंकावज्ञनुहनौतितथाशंकाराक्षसभयंतल्कृतावज्ञाज्ञब्धस्यरूपनादुभयंममनिराकृतमि त्यर्थः ॥ उद्ध० गोकुलात्परावृत्तउद्धवः कंसंवधित्वेति भोकृष्णउद्यानंगयाकापिगोपिकानद्यायानेतिश्रुतिस्वयापूर्वस्कंधोपरिध्वजायाग्रापितोनहिंतस्था अपिदेवरादयः किंनसंतिइत्याह अहंपुनरागमिष्यामीतिश्रीमदनुज्ञायालब्धावकाशंयथातथादेवरादीनांशंकाभयंतथातल्कृतविकाराद्यविगण ग्यप्राणावज्ञिष्टावतिष्ठतीति स्वंतंयेकयाविनाअन्याः सर्वापिमयासबोधिताइत्युक्तंभवति ॥ ३१ ॥ अथसमुद्रंनियम्यलंकांगंतुं शंकोपिरामः क्षुद्र वानरकोतुकंद्रष्टुंसिंधुंबधुमादिदेशेत्याह येति अथवासरामः यत्किंचिद्वानरंपाथोयेनशोनादिदेशपाथसांउदकानां अयनंयस्मिंपाथोवै नसमुद्रनस्यसेतंबंधुंबधाय दिदेशाज्ञापयामास परंहिसीतापंथयाभवतिनयाहृयोः सीतयोः समाहारोहिसीतांतनस्यायः प्राप्तिः किंपुन

शंकावज्ञानुज्ञनुज्ञावकाशंयानेनयासुग्रमुद्यानेनेया ॥ यानेनयासुग्रमुद्यानेनेयाशंकावज्ञानुज्ञनुज्ञावकाशं ३१
वादिदेशहिसीतायांयंपाथोयनरसंतंवे ॥ वेतसेनयथोपायंयेनासीहिशंदेदिवा ॥ ३२
वायुज्ञानुमनेनेमसंग्रामंरविनोन्हिवः ॥ वन्हिनोविरमेग्रासमेनेतुमनुज्ञोयुवा ॥ ३३

रिकसीतालब्धिः सीताहृयलाभोभविष्यतीत्युत्साहनादिदेशेत्यर्थः ॥ कंसं० कंसंहनेमानामाहृयोग्रसेनायराज्यंदत्वास्वयंसैन्यपतिबभूवेत्याह सकंसः यथावेतसेनयेनासीतदुपायंरक्षनीतिमनतिक्रम्यवेतसेवत्रधारणत्वेननियतासीतू विज्ञादेसुमुहूर्तोपलक्षितेहिवादिवसे ॥ ३२ ॥ अथरासंसेः स हसंग्रामोपस्थितोश्रीरामोहनुमत्प्रशंसामाहवइतियुष्माकं मध्येविरतः रात्रौ अन्हिवासंग्रामेवायुज्ञोनुमतः अतरविर्यस्मिन्ननुअरविनः रात्रायिस र्यः तथाह्यहिवसासंग्रामंग्रासंसतिहनुमंतोनुमतः रात्रौदिवोमायाविभिः सहवायुज्ञोयुध्यतीत्युक्तेभवति कंसं० कंसादिहननराज्यस्थापनकंसस किंविचित्रमित्याह यः विरोमंग्रासंनिवन्हिनः वन्हिनेवग्रासंभक्ष्यतेनोपस्थितेमेनेतनुजः देवः सन्नुवांपराक्रमीतवानूहनिनकिमपिचित्रमित्यर्थः ॥ ३३

अथरामरावणयोर्युद्धप्रसंगेबानरैस्सोकुलीकृतेरावणेरामेणसहयुद्धमागादित्याह क्षतायेति अनअंकानुगानन्यवयोयनानितत्रयितायुः रघोः क्षतायमा
अंकेअनुगएतिनेअंकानुगाः द्वारेणगताःतेषुअनन्यवयोजन्मयेषांते अनन्यवयसः सुग्रीवहनुमतादयःतेषांअयनानिसंग्रामेगृहः प्रवेशपरिसरणाय
नतत्रइत्यायुर्दैर्घ्यास्यः रघोः रामस्यक्षतायक्षत्त्राभिघातायमानसमर्थोभूत् प्रथमतोरामेरेवव्याकुलीकृतःसन् रामेणयोद्धुमलंध्वकाशोभूदित्यर्थः
लंक० दंदावनेलंकेशेदेत्यानवधीदिसुक्तं तत्रलंक्यभयानकमित्याह यआयताक्षः लंक्षः युतारिघोरतयेनिनाययुताः योगप्राप्तेअरथश्वेतपुघोरत्व

क्षतायमापत्रघोरितायुरंकानुगानन्यवयोयनानि ॥ निनाययोवन्यनगानुकारंयुतारिघोरत्वयमायताक्षः ३५ ॥
तारकेरिपुरापश्रीरुचासससुनान्वितः ॥ तन्वितासुसदाचारुश्रीपरापुरिकेरना ३६

भयानकत्वंनिनायप्रापितवान् भूतनाअधोकेशीतित्वंस्वांतिकेप्रापितवान् तेपुनर्गावकारंवनस्थाः वन्यास्तेषुनगवत्सर्वतवत् आकारोयस्यतत्तथात्व
त्प्रतिचंउमित्यर्थः ३४ अथसपरिवारस्यरावणस्यतारकेब्रह्मणिसमावेशोभूदित्याह रिपुश्रीरुकू तारकेआपरिपुरावणस्यश्रीर्मोक्षत्वलक्ष्मीः तस्या
रुकू दीप्तिः प्रकाशस्तेनेत्यर्थः किंभूतादससुनान्वितः दासाःकुंभकर्णादयः सुताः इंद्रजिन्नादयः तेसर्वेपितारकंप्राप्तेत्यर्थः क्रु० सदाचारुयथा
तथातन्वितासुगोपीपुश्रीपरापुरिकेरतासीनूतनुनाशरीरेणइतःप्राप्तासुगोपिकासुश्रियः परापरादितीयात्लक्ष्मीरिवसेरंध्रीपुरीमथुरायांकेप
रब्रह्मणिक्रीडेरतासीनूगोकुलेक्रुद्धेनननध्यानीतासुमथुरायांक्रुद्धेनसेरंध्रासाकंसंगोभूदित्यर्थः ॥ ३५ ॥ ६६ ६६ ६६ ६६ ६६ ६६ ॥ राम् ॥

625
1995

अथरावणेहतेलंकाहनप्रभाभूत् इत्याहविपुन्मालवालंकेतियानेरामागमनेसतिलंकारंकागारंतद्ध्यासेःभ्रमस्तेनमानुंयोगाभूदुयंलंकाउनक
स्यविद्रुकस्यआकारमितिभ्रमणेनज्ञातुंनाभूदित्यर्थः कस्मिन्सतिकाराव्यासेसति कारंबंदिग्रहंतस्याव्यासेअविस्तरेसतिकारावित्यनारंनिभि
त्तयदिभूतेषुदेवेषुनिमीलितेपीत्यर्थः क्रु० पूर्वसेरंध्रासहक्रुद्धस्यगार्हस्थ्यंतत्रहृष्टानमाह ज्ञेयाज्ञेवितुं योग्यानिरमणीयाभूदित्युक्तेसेरंध्रो
यामेसंयोगावसेरकालेमेघश्यामंक्रुद्धं प्रतिनेतुंयोग्याभूत् अत्रयोग्यपदेनोभयोः संयोगोज्ञायमितिहृतिसूचिनंकालमिवराकासंध्यारागाका
रमिवपुरादिदोषलक्षितनाराकासंध्यारागाकारंप्रातर्यथारागशांतिभवतिनाहिदित्यर्थः ॥ ३६ ॥ श्रीराम् ॥ क्रु० ॥ ६६ ६६ ६६ ६६ ॥

लेकारंकागाराध्यासयानेभेयाकाराव्यासे ॥ सेव्याराकायांभेयासंध्यारागाकारंकाले ॥ ३६ ॥

गोदावरीब्रह्मगिरेःसकाशात्संप्रापिनाप्रायुदधिंयत्नात् ॥ येनर्षीणासोपिपुनःप्रनीयमानेतुमद्रिंप्रभवेत्किमेतत् ॥ ३७ ॥ एवंविलो
मात्सरकाव्यकर्तुर्भूयात्समायासमवेक्षतज्ञाः जानंतुमांचित्रकविंसीमादेवज्ञसूर्यभिधसंप्रविष्टं ॥ ३८ ॥ इतिदेवज्ञकविसूर्य
पंडितविरचितेरामक्रुद्धसंख्यकाव्येसमाप्तिंगते शुभंस्यात् ॥ ॥ श्रीरामक्रुद्धार्पणमस्तु ॥ ६६ ६६ ६६ ६६ ६६ ६६ ६६ ६६ ॥ इति ॥

Digitized with financial assistance from the
Government of Maharashtra
on 11 June, 2017

इतिरामकृष्णकाव्यसमाप्तं